

Bekezdések Losonczi Alpár *A hatalom(nélküliség) horizontja* című könyvének értelmezéséhez

A modern történeti kritika Mihail Bahtyin *Dosztojevszkij po-étikájának problémái* című művéből kölcsönzi a (szerzői) horizont problémájának kérdését. Másik sarkalati pontja ennek a kritikának Nietzsche *A történelem hasznáról és káráról* című műve, amelynek középpontjában annak a magaslati pontnak a felkutatása áll, ahonnan az egész múltat és jövőt radikálisan megváltoztató történetiség lesz megpillantható. A Nietzschét magyarázó Tatár György¹ alapvető szempontokat nyújt Losonczi Alpár új könyvének értelmezéséhez. Losonczi számára az *Új Szimposion* jelenti azt a magaslati pontot, amelyről szétnéz (16), egyben pedig azt a horizontot, amelyről az olvasó a filozófus reflexióit a harmadik generáció szempontjából értelmezheti (olvasói horizont). A komplex művet e két horizont egyesítése jellemzi. *A hatalom(nélküliség) horizontjában* a szerző a történeti kritika eszközeivel él. A Szimposion-mozgalmat történeti beágyazottságában vizsgálja, és a második világháború utáni Jugoszlávia történetéhez köti. Ez korántsem jelent valami apológiát. Gyakori kifejezései a „jugoszláv történet”, a „jugoszláv eset”, a „jugoszláv elbeszélés” etc. sokszor vezethetnek félreértelmezésekhez, ezért egyes (baloldali) radikális megállapításait nem célszerű szövegkörnyezetükből kiragadni, én sem teszem.

Az *Új Szimposion* 1981-es 200. jubileumi számában a fiatal Losonczi Alpár a Szimposion-mozgalom addigi történetéről gondolkodik el. Számára a vajdasági kultúra „egyik elsőrendű fontosságú feladata a Szimposion-örökség értelmezése, annak politikai, művészeti, irodal-

¹ Tatár György: Történetírás és történetiség. In Friedrich Nietzsche: *A történelem hasznáról és káráról*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989

mi következményeivel együtt” (423). *A hatalom(nélküliség) horizontjának* elméleti gyökerei találhatóak meg e korai reflexióban. Benne a szerző elvégzi a generáció Bretter György-i kérdésének továbbgondolását, a 60-as évek baloldali radikalizmusának, majd 1968-nak az értelmezését. Felhívja a figyelmet az *Új Symposion* feladatvállalásainak adósságaira, mint például a nemzetiségi lét értelmezésének hiányára vagy az értelmiségi önreflexió fontosságára. Az esszé történeti helyzetképet nyújt a korabeli Jugoszlávia társadalmi mozgásairól a magyar kisebbséggel a középpontban.

Bekezdéseim legfrissebb forrása az *Ex Symposion* 2017-es 98. száma, amelyet teljes egészében az *Új Symposion*nak szenteltek a szerkesztők. Tizenkét interjút tartalmaz, melyek közül Virág Zoltán az egyik legfelkészültebb kérdező. A *Feszítők a mélyben* című interjújában Losoncz Alpárt kérdezi, akinek központi témaköre a hatalom problémája. Az *Új Symposion* harmadik generációjának képviselőjétől elsősorban a vajdasági hatalomtól ért akkori repressziókról kaphatnak választ, ám Losoncz ennél mélyebbre ás. Az interjúban az egész szocialista Jugoszlávia válságmozgásaihoz jut el. „A nyolcvanas évek symposionistái – mondja – az eszkálalódó jugoszláv válság feltételei között működtek, ezen körülmények között próbálták bizonyítani, hogy a társadalomkritikai parázs nem húnyt ki” (94–95). Az ezt követő hatalmi represszió az *Új Symposion* számára az autonómia ára volt, a miloševići koncepciót Sziveriék ugyanúgy elvetették. Érdekes lenne utánajárni Losoncz cikkének az akkori *Borbában*, melyben azt fejtette ki, „hogyan illeszkedett bele a Symposion-ügy a felparcellázott jugoszláv dekadenciába” (105).

A hatalom(nélküliség) horizontjának bevezető írása, a *Hommage à Új Symposion* mind a nyugati, mind a jugoszláv modernitás előtt való tiszteletadás, amely nem képzelhető el folyóiratok nélkül. Reflexió, lázadás, szabadelvűség: ezek egy modern folyóirat kulcsszavai, melyeket Losoncz a későkapitalista és a szocialista társadalomtörténet kontextusába helyez. A szerző Gramsci elhíresült „passzív forradalom” fogalmával a kapitalizmus változások nélkül való forradalmát elemzi. Idézi Deleuze-t, aki szerint nem a kommunizmus, hanem a kapitalizmus radikális. Leszögezi: „a modern folyóiratok története nem írható le a polgárság és a kapitalizmus ellentéte nélkül” (14). A modern *Új Symposion* a jugoszláv praxisfilozófiából merített utópikus impulzusokat, melyek a politikai reflexió és a kisebbségben latensen benne rejlő „univerzális kapacitások” felé tendáltak. Az *Új Symposion*

első nemzedékének utópiája az öngazgatás praxisa volt, melynek formái szerintük „talpra állíthatják a kisebbséget” (28). Akik meg akarnak győződni arról, hogy az *Új Symposion* mennyire areális folyóirat volt, hogy Losoncz szerint mennyire egy jugoszláviai magyar történetnek bizonyult, azoknak el kell mélyednie a hatvanas, nyolcvanas évek Jugoszláviájának társadalmi, politikai történetében. Különösen érvényes ez az autonómia kérdésére, amelynek ellentmondásaival a harmadik nemzedéknek kellett megbirkóznia. A hetvenes évek *Új Symposion*jának esztétizmusa után Losoncz Alpár generációja a szintézis reményében akkor fordult az első nemzedék társadalomkritikai irányultsága felé, amikor „a vajdasági autonómia csillaga a *legmagasabban áll*” (41).² A symposionisták a radikális hagyomány talaján érezték magukat. Az ezt követő hatalmi represszió elkerülhetetlennek bizonyult.

A *Hogyan/miért lesz kisebbségből forradalmár?* alkalmi szöveg, hiányzik belőle Losoncz Alpár eddigi entuziazmusa. Meggondolandó, hogy a két világháború közötti *Híd* hogyan kapcsolódik a könyv gondolatmenetéhez. Losoncz már a *Hommage à Új Symposion* című írásában előrevetíti a Hegeltől vett filozófiai fordulatot, miszerint *nem lehet értelmezni a jelent a múlt transzformációja nélkül*. Mint mondja: „Ezt a symposionisták sem értették mindig” (23). Tény, hogy a két háború közötti *Híd*, mint az *Új Symposion* is, „ifjúsági lapként határozta meg magát, megvetve ezzel a későbbi szubverzív ifjúsági gondolkodás alapjait” (58). Szerinte a *Híd* a modern kritikai gondolkodás, a lázadás korai orgánuma a Vajdaságban: „nem elvont lázadás és tovatűnő lelkesedés, hanem kísérlet arra, hogy egy szubverzív folyóirat gyökeret verjen a saját közegében” (59). Az írásban ennek a közegnek, a két világháború közötti vajdasági magyar kisebbségnek az alapos szociológiai elemzését adja a szerző a korabeli Jugoszlávia történelmi hátterében. „Csak az a folyamat mozdíthatja el a kisebbséget megrögzöttségéből, amely forradalmat indít el a történelemben – ez a *Híd* meggyőződése” (74).

Az *autonómia/heteronómia horizontja* című írás a vajdasági magyar identitáskeresés filozófiai megközelítését nyújtja az egykori *Új Symposion* által felvetett „vajdasági többlet” (a kisebbség mindig több, mint kisebbség) kérdésének levezetésével. Losoncz Alpár mélységesen elítéli az 1944-es vérengzéseket és a Goli otok-szindrómát a szo-

² Kiemelés a szerzőtől a továbbiakban is.

cialista Jugoszláviában, tisztázásukat azonban már a posztjugoszláv keretek között végzi el. E példátlan hatalmi leszámolások elemzése után a „többlet-kérdést” a szerző identitáskeresésként tartja számon. Leszögezi: „amennyiben Jugoszlávia csupán a heteronómia különféle variációit kínálta volna, ahogy azt az értelmiségi doxa jelentékeny része ezt ma explicit vagy implicit módon állítja, akkor teljesen értelmetlen volna itt jugoszláviai/vajdasági *többlet*ről beszélni” (85). Az önazonosság megtalálása az autonómia viszonylatában Losoncztörténelmi kritikájának eredménye, amely átfogó rendszerbírálattal után Nietzschéhez vezet vissza a szerzőt. Megállapítja: „A múlt nem az elmúlt, hanem az eltékozolt lehetőségek, az elmulasztott esélyek terepe: Jugoszlávia pontosan ebben a kontextusban merül fel elemzendő tárgyként. Ez adja különleges helyi értékét az emancipációs kísérletek történetében. A vajdasági magyarok a maguk kisebbségi létével szerves részei e kísérletnek” (96–97).

A félrevezető „totalitarizmus” című értekezés Losonczt Alpar gondolatilag egyik legtokéletesebb írása, amely a totalitarizmus-értelmezések tisztázását adja a félremagyarázások elkerülése érdekében. Az értekezés azt kívánja bebizonyítani, hogy a jugoszláv szocializmus „*már előre dekonstruálta a »totalitarizmust«*”, megelőzve a revizionistákat (142). A totalitarizmusnak mint egy nagy elbeszélésnek a dekonstrukciója már eleve bele volt kódolva az *Új Szimposion* létrejöttébe. Így lehetett a második világháború utáni Jugoszlávia az *Új Szimposion* horizontjává. Losonczt Alpar totalitarizmus-bírálata mikropolitikai aspektusokból indul mind a baloldali, mind a jobboldali szocializmus-kritikákkal. Világos okfejtése öt pontból áll, melyet előre felvázol: 1. a totalitarizmust ideológiai ambícióként szituálja; 2. vázolja a jugoszláv eset körvonalait; 3. kritikája során szűkíti az elemzés kereteit és a baloldali problematizációt veszi figyelembe; 4. megmutatja az öngazgatás történelmi relevanciáját, és felteszi a kérdést: vajon a jugoszláv szocializmus a totalitarizmussal való konfrontáció folytán alakult-e ki; 5. számba veszi a szokványos aspektusokat: a bürokráciát, a proletariátus diktatúráját, az államkapitalizmust etc. (105). Mielőtt rátérne téziseinek értelmezésére, leszögezi: „A »totalitariánus«” rendszerek kerekai átgázolnak az egyedeken, fenyegetik az ember biológiai létét, megzabolázzák szabadságigényét, kíméletlenül instrumentalizálják az egyént mint használható nyersanyagot, és a »terror«, azaz az eszkalálódó, valójában a végtelenségig tágított, egyszersmind ideológiailag szított erőszakot gyakorolják az eszmék nevében” (106).

Az *1968: három szinten* című tanulmányában Losonczi Alpár 1968 diákmozgalmairól ír, mégpedig a Nyugat, Jugoszlávia és a Symposium-mozgalom szempontjából. Felvázolja azokat a világtörténelmi válságfolyamatokat, amelyek kiváltották a robbanást. 1968 Franciaországát, Németországát és Mexikóját hasonlítja össze. A gondolkodók közül Adorno, Habermas és Krleža nézeteit idézi, akik egyfelé szemben álltak 1968-cal. A diákmozgalom szellemi atyja Marcuse volt. Losonczi így összegez: „68 reprezentánsai átszakították a háború utáni világ kontinuumát, megkérdőjelezték a fennálló rend örökkévaló mivoltát, vád alá helyezték az uralkodó rendet, még hozzá nem hatáskörében csupán, hanem *szubsztanciájában*” (150). Nem szabad megfeledkezni róla, hogy a fiatalok a munkásokkal karöltve léptek fel a jóléti kapitalista társadalom ellen. 1968 világhorradalom volt, a jugoszláv esetet azonban másnak tartja Losonczi, habár az itteni egyetemisták a média által követhették az események alakulását, és az újabaloldal hatása sem volt mellőzhető. A szerző kiemeli, hogy a fennálló rendre irányuló bírálat még az európai forradalmároknál is többet akart: „*a piacgazdaság kapitalizmusba hajló mechanizmusainak és a bolsevizmus hatalmi formáinak (technokrácia+bürokrácia) együttes bírálatához nem lehetett mintát keresni*. Ehhez kellett a jugoszláv különút, kellett az önigazgatás felé való elrugaszkodás, kellett ugyanakkor az elvetélt piaci reform 1965-ben” (170–171). A harmadik szintet tárgyalva Losonczi az akkori *Új Symposium* számait lapozgatja. A symposionisták közlik Marcusét, Blochot. Magukévá teszik a jugoszláv praxisfilozófia marxi tézisést „a minden létező kíméletlen bírálatát” (179), amelynek kisebbségi variánsát honosítják meg a Vajdaságban. A mozgalom teremtő ereje a glosszairásban mutatkozik meg. A *Centrifugális sarok* glosszái nélkül Losonczi Alpár szerint nincs *Új Symposium*. Nem tartja véletlennek, hogy az *Új Symposium* „irodalmi-kulturális” címkéjét „társadalmi-kulturálisra” változtatják épp 1968-ban.

Lesznek olyanok, akik *A hatalom(nélküliség) horizontjának* második részét olvassák csak el. Őket főleg az *Új Symposium* reprezentáns szerzőinek pályautjait érdeklik. Vannak aztán olyanok, akik Losonczi Alpár művét a maga komplexitásában olvassák, ők a második részt az említett szerzők horizontjaként értelmezhetik. Mondanom sem kell, hogy bekezdéseimet az első típusú olvasóknak szántam. A második rész az *Új Symposium* három generációját képviselő írókról/költőkről szóló hermeneutikai értelmezésekből áll. Losoncziot mint

az *Új Symposion* harmadik nemzedéke képviselőjét nem vádolhatjuk szubjektív hozzáállással, különösen akkor, amikor az első generációt a hatalom horizontja felől értelmezi. Akkor sem, amikor a hatvanas évek symposionistáit ért vádak (kozmpolitizmus, nemzetidegenség, a politikai rendszer iránt tanúsított lojalitás etc.) sorolja föl. Nem ír bírálatot, megmarad a hermeneutikánál. Teszi ezt akkor is, amikor Sziveri János költészetéről ír, mondván: „ha leszállítjuk a jugoszláv/vajdasági szocializmus (vagy a vajdasági magyar *establishment*) áldozatának a szintjére, abban az esetben nem marad belőle semmi, csak egy szárnalmas, konjunkturális eset, amely *instrumentális* módon megint csak a posztszocialista utókor hatalmi igényeit szolgálja. [...] Általa elenyészik az, ami múlhatatlan, azaz ma is felforgató jellegű Sziveri János művében” (358–359). Végül is számon kérhetnénk Losoncztól baloldali radikalizmusát, amikor Fehér Kálmánról, Bányai Jánosról vagy akár Gerold Lászlóról ír, hasonló okokból mégsem teszem. Galériája (Sinkó Ervin, Bányai János, Tolnai Ottó, Végel László, Gerold László, Fehér Kálmán, Böndör Pál, Maurits Ferenc, Sziveri János) egy olyan modern folyóirat szerzői gárdájához tartozik, amely nem vált folytathatóvá. Az *Új Symposion* történeti kritikája csak ebből a hatalom nélküli horizontból lesz értelmezhető.